

Torsdag med THORS

14.7.87

"Det vanliga **fäl, falas** har väl en enkel förklaring." förmodar en frågeställare.

Förklaringen ligger ytterst i det s.k. "tjocka l-ljud" som i nutiden är vanligt i dialektfärgat tal i mellersta och norra Sverige och som dessutom är vanligt på Åland och i nästan alla österbottniska kommuner. (Obs: detta l-ljud får inte förväxlas med det finskpåverkade l-ljudet som förekommer t.ex. i Helsingforstal.)

□

Det svenska tjocka l-ljudet har förr förekommit i språkformer, som nu saknar det. En trakt hos oss som inte tycks ha haft det är den östliga delen av Nyland. Det märkliga är att det "tjocka l" tycks ha försvunnit i den form av vårt språk som har betytt allra mest för riksspråket, nämligen språket i Stockholm. Det finns iakttagelser från slutet av 1600-talet, där det sägs ungefär så: "Det finns ett märkligt l-ljud i svenskan, som är svårt för utlänningar att uttala (exempel). Stockholmare har inte det ljudet". — Att ljudet saknades i stockholmspråket har man i senare tid velat sammanställa med det starka tyska folkelementet i Stockholm; ljudet är ju helt främmande för tyskan.

□

Utvecklingen ledde till att det började anses "ofint" att uttala det tjocka l som är vanligt i t.ex. flicka, men som i talrika rikssvenska folkmål, i åländska och österbottniska mål också förekommer i ord där riksspråket har rd, t.ex. **fälas** för "färdas", **gål** för "gård". I dylika ord kan l-formerna också finnas som ålderdomligheter i dialekter som i nu tiden inte har något tjockt l.

Riksspråket har några få liknande rester, dvs. ord med (i nutiden)

OM TJOCKA L-LJUD och björntjänster skriver professorn i dag. Uttrycket "att göra någon en björntjänst" har sitt ursprung i en av La Fontaines fabler.

vanligt l-ljud, som motsvaras av rd i äldre svenska. Ett sådant har vi i **hin håle**, en omskrivning för namnet på djävulen, vilket innehåller ett gammalt pronomen och ordet **hårde** med gammalt uttal, ett annat ord med l av rd är **vålnad** "andeskepnad o. dyl.", eg. "skyddsande", samma ord som **vårdnad**.

"Vad betyder ordet **illfänas**?", undrar en annan frågande.

I nutiden används ordet **illfänas** i betydelsen "väsnas, bråka". Tidigare (ännu omkring 1800) brukade ordet skrivas **illfängas** och hade betydelsen "vara ängslig". Skrivningen **-fängas** pekar på sammanhang med det gamla ordet **fägen** "glad", som ännu lever i vissa dialekter. Den nutida användningen i betydelsen "bråka" beror väl på en felaktig sammankoppling med ord som **fä** och **fänad**.

□

"Hur har ordet **björntjänst** uppkommit?", undrar en tredje frågeställare.

Björntjänst som brukar förekomma i uttrycket **göra någon en björntjänst** "göra någon en otjänst" använt om en situation, där någon tror sig hjälpa en annan, har sitt ursprung i en fabel som finns hos den ryktbare franske 1600-talsförfattaren La Fontaine. Han berättar en historia om en björn som skulle driva bort en fluga som satt sig på en mans panna. Björnen dödade flugan, men råkade också döda mannen.

Carl-Eric Thors